

RECENZJE I OMÓWIENIA

TOMASZ LISOWSKI

Poznań

Seria wydawnicza *Libri librorum* pod redakcją Katarzyny Meller i Wiesława Wydry

Libri librorum to wspólny, nadrzędny tytuł dwu komplementarnych wobec siebie serii wydawniczych: *Libri librorum. Bibliotheca paleotyporum in lingua Polonica impressorum* oraz *Libri librorum. Eximiorum Poloniae librorum bibliotheca*, redagowanych przez profesorów: Katarzynę Meller oraz Wiesława Wydrę, pracowników naukowych Instytutu Filologii Polskiej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Jej celem jest udostępnienie współczesnym badaczom dziejów książki drukowanej w języku polskim, historii literatury i kultury staropolskiej oraz historii języka polskiego reprintów, po pierwsze, najstarszych, wydanych do 1543 roku polskich książek (seria *Libri librorum. Bibliotheca paleotyporum in lingua Polonica impressorum*, redaktor odpowiedzialny – Wiesław Wydra) oraz, po drugie, tych polskich druków z okresu od XVI do XVIII wieku, które mimo swojego bezspornego znaczenia w dziejach kultury polskiej nie doczekały się dotąd należnych im naukowych opracowań monograficznych (*Libri librorum. Eximiorum Poloniae librorum bibliotheca*, redaktor odpowiedzialny – Katarzyna Meller). Obydwie serie powstają pod auspicjami Wydawnictwa Poznańskich Studiów Polonistycznych oraz Biblioteki Uniwersyteckiej UAM.

Wszystkie reprinty opublikowane w ramach obu serii z cyklu *Libri librorum* zaopatrzone są w metrykę edytorską, informującą między innymi o losach egzemplarzy, będących podstawą ich opracowania. W tych wypadkach, gdzie to było możliwe ze względu na dostępność danych faktograficznych, ta metryka edytorska przybiera formę posłowania¹. W dążeniu do możliwie największego obiektywizmu naukowego teksty udostępniane są w formie fotografii oryginału (tam, gdzie to jest możliwe).

Na serię *Libri librorum. Bibliotheca paleotyporum in lingua Polonica impressorum* składa się jak dotąd 8 reprintów:

¹ Informacje zawarte w prezentowanych w dalszej części tego sprawozdania krótkich omówieniach poszczególnych reedycji obu serii *Libri librorum* zostały zaczerpnięte z tych właśnie metryk edytorskich.

1. *Raj duszny (Hurtulus animae polonice)*, [Kraków, Florian Ungler i Wolfgang Lern, 1512], przygotowanie do druku Bogdan Hojdis, posłowie edytorskie Wiesław Wydra, Poznań 2006.

Jest to reprodukcja fotografii fragmentów nieznannej nam w całości książki polskiej o umownym tytule *Raj duszny*, odnalezionych w końcu XIX wieku w Bibliotece Uniwersyteckiej, które opublikował Ludwik Bernacki w swoim studium *Pierwsza książka polska. Studium bibliograficzne* (Lwów 1918). Fragmenty unikatowego egzemplarza *Raju dusznego* odnalezione we Wrocławiu zaginęły w czasie drugiej wojny światowej.

2. *Zachowanie żywota panińskiego przez trzynaście artykułow, ktorych panny mają naśladować*, Kraków, Florian Ungler, 1530, opracowanie Bogdan Hojdis, posłowie Wiesław Wydra, Poznań 2008.

Unikatowy egzemplarz tego druku (zdekompletowany – brak karty tytułowej oraz partii końcowej) przechowywany jest w Bibliotece Kórnickiej. Inny kompletny egzemplarz uległ zniszczeniu w czasie drugiej wojny światowej. Publikacja ma formę fotografii poszczególnych stron egzemplarza Biblioteki Kórnickiej.

3. Michał z Wiślicy, *Praktyka gwiazd biegu po polsku w Krakowie uczyniona na rok 1536*, Kraków, Florian Ungler, [1535/1536], opracowanie typograficzne i przygotowanie do druku Bogdan Hojdis, posłowie Wiesław Wydra, Poznań 2008.

Michał z Wiślicy, profesor astrologii i teologii Akademii Krakowskiej, był autorem przepowiedni kalendarzowych. Druk dziś jest znany tylko dzięki unikatowemu, w dużym stopniu zdekompletowanemu, egzemplarzowi przechowywanemu w Bibliotece Kórnickiej (inny egzemplarz uległ zniszczeniu w czasie powstania warszawskiego). Publikacja ma formę fotografii wszystkich zachowanych stron.

4. *Fortuny i cnoty rozność w historyji o niektorym młodzieńcu ukazana, w ktore jest wypisan żywot świecki, a zwłaszcza żywot dworski*, Kraków, Hieronim Wietor, 1524, opracowanie typograficzne i przygotowanie do druku Bogdan Hojdis, posłowie Wiesław Wydra, Poznań 2008.

Ta moralizatorska przypowieść alegoryczna, której tłumaczem z języka czeskiego mógł być Biernat z Lublina lub Jan z Koszyczek ukazała się po raz pierwszy w roku 1522 w oficynie wydawniczej Hieronima Wietora (pod odmiennym tytułem: *Historyja barzo miła i wesola ku czcieniu, ktora jest rzeczona i wypisana o Szczęściu a o Swejwoli, a zwłaszcza o żywocie dworskim*, także wchodząca w skład omawianej serii). Analiza wariantywności fonetycznej, fleksyjnej, leksykalnej, ale przede wszystkim systemu pisowni zastosowanego w jednym i w drugim wydaniu sugeruje, że redaktorem edycji z 1524 roku był Jan Sandecki (później znany jako Jan Malecki)². Egzemplarz z roku 1524 jest unikatem przechowywanym w Bibliotece Kórnickiej. Został on udostępniony w formie fotografii wszystkich jego stron.

5. [Mikołaj z Szadka?], [*Naznamionowanie dzienne miesięcow nowych pełnych lata 1520?*] [Kraków, Hieronim Wietor, [1519/1520], do druku podał i posłowiem opatrzył Wiesław Wydra, Poznań 2010.

Jest to reprodukcja czarno-białej fotografii fragmentu kalendarza ściennego odnalezionego na początku lat osiemdziesiątych XX wieku na Słowacji w zbiorach Maticy Slovenskiej w Martinie, który po roku 1990 znów zaginął. *Naznamionowanie [...] lata 1520 to*

² T. Lisowski, *Historyja o Szczęściu a o Swejwoli (1522) a Fortuny i cnoty różność (1524) – dwa ujęcia normatywne*. „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza” 8 (28), 2001, s. 53–71.

najstarszy znany dziś drukowany kalendarz w języku polskim, o tyle nietypowy, że za jego podstawę posłużył cyzjojan w języku polskim.

6. Mikołaj z Szadka, *Naznamionowanie dzienne miesięcow nowych pełnych [...] lata [...] 1525*, Kraków, Hieronim Wietor, [1524/1525], do druku podał i posłowiem opatrzył Wiesław Wydra, Poznań 2010.

Reprodukcja ma formę fotografii barwnej, oddającej dwa kolory czcionek – czarny i czerwony – użytych do wydania tego kalendarza ściennego. Nie zachował się ani jeden kompletny jego egzemplarz. Podstawą reedycji są fragmenty: górnej części, dochowanej dzięki wydaniu homograficznemu Józefa Przyborowskiego z roku 1887, dolnej części oraz dolnego brzegu przechowywanych w Archiwum Archidiecezjalnym w Gnieźnie.

7. *Historycja barzo miła i wesola ku czcieniu, ktora jest rzeczona i wypisana o Szczeńściu a o Swejwoli, a zwłaszcza o żywocie dworskim*, Kraków, Hieronim Wietor, 1522, do druku podał i posłowiem opatrzył Wiesław Wydra, Poznań 2010.

Jest to pierwsza polska edycja przekładu z języka czeskiego alegorycznego utworu moralizatorskiego, *Traktátéc, kterýž má jméno Pán Rady*. Jego tłumaczem, a zarazem redaktorem wydania z 1522 roku, mógł być Biernat z Lublina lub Jan z Koszyczek. Drugie wydanie tego przekładu ukazało się w tej samej oficynie wydawniczej, ale w innej redakcji (Jana Sandeckiego), w roku 1524 pod tytułem *Fortuny i cnoty rozność w historyji o niektorym młodzieńcu ukazana, w ktore jest wypisan żywot świecki, a zwłaszcza żywot dworski* (jak już wspominaliśmy, wchodzi ono także w skład omawianej serii). Na tę reedycję składają się będące własnością Biblioteki Narodowej w Warszawie fotografie fragmentu odnalezionego przed wybuchem drugiej wojny światowej – ośmiu pierwszych kart. Ten zdekompletowany egzemplarz spłonął w czasie powstania warszawskiego.

8. Pseudo-Augustinus, [*Księgi o żywocie krześcijańskim*]. Kraków, Hieronim Wietor, 1522, do druku podał i posłowiem opatrzył Wiesław Wydra, Poznań 2010.

Jest to przedruk artykułu Adama Chmiela z 1915 roku, w którym jego autor zamieścił transliterację odnalezionych przez siebie czterech końcowych kart tej książki z 1522 roku, oraz podobizny dwu jej stron. Oryginalne fragmenty książki następnie zaginęły. *Księgi* to przekład fragmentów łacińskich traktatów przypisywanych św. Augustynowi – *De vita Christiana* oraz *De salutaribus documentis ad quemdam comitem (Liber exhortationis)*.

Na serię *Libri librorum. Eximiorum Poloniae librorum bibliotheca* składają się reprinty trzech książek:

1. Jan Seklucjan, *Pieśni chrześcijańskie dawniejsze i nowe, ktorych chrześcijani tak w kościele jako i doma używać mają*. Królewiec, Jan Daubmann, nakładem autora, X 1559, do druku podała i posłowiem opatrzyła Katarzyna Meller, Poznań 2008.

Jest to reprodukcja kancjonału (trzeciej jego edycji – dwie wcześniejsze ukazały się w latach 1547, 1550), przechowywanego w Bibliotece Kórnickiej. *Pieśni chrześcijańskie* miały zaspokoić zapotrzebowanie wiernych, zwolenników reformacji na pozostające w zgodzie z wyznawaną przez nich doktryną religijną pieśni religijne w języku polskim. Autorem-pomysłodawcą kancjonału był niezwykle przedsiębiorczy Jan Seklucjan, aktywnie działający na niwie wydawniczej oraz kaznodziejskiej w bodaj najważniejszym wówczas ośrodku polskiego protestantyzmu luterńskiego, w Królewcu.

2. *Pieśni postne starożytnie człowiekowi krześcijańskiemu należące, ktore w Wielki Post śpiewane bywają dla rozmyślenia Męki Pańskiej*, Kraków, Marcin Horteryn, 1617, podał do druku i posłowiem opatrzył Wiesław Wydra, Poznań 2010.

Pieśni postne starożytne to jeden z pierwszych drukowanych zbiorów pieśni katolickich, które poczęto wydawać jako odpowiedź kontrreformacyjna na propagowane wśród wiernych Kościołów protestanckich zbiory pieśni religijnych wykorzystywanych podczas nabożeństw oraz w ich domowych praktykach religijnych. Edycja Marcina Horteryna jest przedrukiem wcześniejszego wydania *Pieśni postnych starożytnych* (prawdopodobnie z 1607 roku; unikatowy egzemplarz przechowywany jest w Bibliotece Kórnickiej), rozszerzoną o pieśń *Hymna barzo nabożna, Vexilla regis prodeunt* [*Choraągiew Kroła wiecznego...*]. Jedyny egzemplarz edycji Marcina Horteryna dziś pozostaje w zbiorach Biblioteki Akademii Nauk we Lwowie. Został on udostępniony w ramach omawianej serii w formie fotografii poszczególnych jego stronic.

3. *Pieśni nabożne na święta uroczyste według porządku Kościoła Ś. Katolickiego na cały rok z wielką pilnością zebrane. Przydane są niektóre Psalmes Dawidowe ku śpiewaniu ludzom zwyczajne*, Kraków, u Antoniego Wosińskiego, 1627, do druku podał i posłowiem opatrzył Wiesław Wydra, Poznań 2011.

Jest to fotokopia unikatowego egzemplarza tego kancjonału, przechowywanego obecnie w Bibliotece Eskurialu koło Madrytu (Real Biblioteca de San Lorenzo de El Escorial). Ze względu na swoją objętość (176 kart) i liczbę pieśni (ponad 140 utworów polskich i łacińskich, w tym kilka polskich przekładów lub parafraz tekstów łacińskich, w układzie według roku liturgicznego) uznać można ten zbiór za pierwszy znany nam dziś polski kancjonał katolicki. Prawdopodobnie *Pieśni nabożne* są wznowieniem (być może z niewielkimi zmianami) jakiegoś wcześniejszego, dziś nam nieznanego wydania. Odtąd kancjonał ten doczekał się licznych przedruków sięgających XIX wieku. *Pieśni nabożne* są niezwykle cennym źródłem do badań nad historią polskich katolickich pieśni religijnych. Interującym jest fakt, jak dotąd przeoczony przez badaczy tej problematyki, że w skład tego zbioru pieśni Kościoła katolickiego weszły także pieśni o protestanckiej proveniencji, jak na przykład *Hejnał* Mikołaja Reja. Na edycję udostępnioną w omawianej serii składają się fotografie całości kancjonału.

Reprinty opublikowane w obydwu seriach cyklu *Libri librorum* mają niedające się przecenić znaczenie dla kultury i nauki polskiej. Oto bowiem po raz pierwszy współcześnie badacze mają do dyspozycji, w formie edytorskiej niemal identycznej z oryginałem, teksty ze względu na swoją unikatowość do tej pory w całości trudno dostępne, a nawet wręcz nieistniejące w obiegu naukowym, a przez to w sposób dalece niewystarczający obecne w polskiej refleksji humanistycznej³. Jeśli uświadomimy sobie, jak okrutnie los obszedł się

³ Bibliografię nowszych opracowań dotyczących niektórych druków składających się na serię *Libri librorum. Bibliotheca paleotyporum in lingua Polonica impressorum* zawiera antologia tekstów staropolskich w opracowaniu W. Wydry i W. R. Rzepki. Tam też zamieszczono fragmenty niektórych z omawianych tekstów (zob.: W. Wydra, W. R. Rzepka, *Chrestomatia staropolska. Teksty do roku 1543*. Wyd. 3. Wrocław 2004). *Historija o Szcześciu a Swejwoli* oraz *Księgi o żywocie krześcijańskim obok Żywota Pana Jezu Krysta* w edycji Hieronima Wietora (Kraków 1522) i Floriana Unglera (Kraków 1522) oraz *Ecclesiastes* (Kraków 1522) stały się podstawą analiz w zakresie problematyki kształtowania się norm polskiego języka literackiego w pierwszych drukach polskich (zob. T. Lisowski, *Polszczyzna początku XVI wieku. Problemy wariantywności i normalizacji fonetyki i fleksji*. Poznań 1999; *Grafia druków polskich z 1521 i 1522 roku. Problemy wariantywności i normalizacji*. Poznań 2001). *Naznamionowanie dzienne [...] lata 1520* jest przykładem druku dopiero co wchodzącego w obieg naukowy (H. Buhak, *Miscellanea bibliographica. Druki krakowskie XVI w. Hieronim Wietor. „Biuletyn Biblioteki Jagiellońskiej”* 34–35, 1984–1985, s. 114–115; W. R. Rzepka, W. Wydra, *Staropolski czyzojan drukowany z 1519/1520 roku*. „Język Polski” 68, 1988, s. 121–133).

z wieloma polskimi książkami, zwłaszcza tymi dawnymi, trudno nie dostrzec jeszcze jednego waloru serii *Libri librorum* – dzięki bowiem dobrodziejstwu współczesnej techniki edytorskiej, pozwalającej na nieograniczone multiplikowanie tych najcenniejszych zabytków polskiej typografii, mają one duże szanse uniknąć unicestwienia. W tym kontekście otuchą napawa zapewnienie Redaktorów serii, że wkrótce ukażą się w jej ramach kolejne reedycje.

Teksty udostępnione do tej pory w serii *Libri librorum. Eximiorum Poloniae librorum bibliotheca* są mało obecne w refleksji humanistycznej. Poza bibliografiami piśmiennictwa staropolskiego (między innymi *Nowym Korbutem*) znane są one przede wszystkim ze wzmianek w kompendium *Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII wieku*. T. 2, cz. 2: *Wiek XVII–XVIII*, red. J. Pirożyński, Kraków 2000; T. 4: *Pomorze*, red. A. Kawecka-Gryczowa, K. Korotajowa. Wrocław – Kraków 1962. Najlepiej rozpoznane wśród tych trzech kancjonałów są *Pieśni chrześcijańskie* Jana Seklucjana, na co zwraca uwagę Katarzyna Meller w posłowie do omawianej ich edycji. Doczekały się one komentarza muzykologicznego (zob.: R. Mazurkiewicz, *O melodiach kancjonałów Jana Seklucjana z 1547 i 1559 roku. Przyczynek do dziejów chorału protestanckiego w Polsce*, Kraków 1967; P. Późniak, *Repertuar polskiej muzyki wokalne w epoce Renesansu. Studium kontekstowo-analityczne*, Kraków 1999; A. Kalisz, *Wstęp do: Jana Seklucjana pieśni chrześcijańskie dawniejsze i nowe*, Kraków 2007). Są one także przedmiotem rozpraw z zakresu historii literatury (z nowszych warto wskazać: T. Wojak, *Jan Seklucjan – życie i dzieło*. „Rocznik Teologiczny” 26, 1984, s. 25–38; S. Rospond, *Wstęp do: Jan Seklucjan, Wybór pism*, opr. S. Rospond, Olsztyn 1979; W. Wydra, *Nie znane Seklucjana*. „Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Literacka” 18–19, 1992; M. Adamczyk, *Wstęp do: Jan Seklucjan, Student. Rozprawa krotka a prosta o niektórych ceremoniach i ustawach kościelnych*, wyd. W. R. Rzepka, W. Wydra, Kórnik 1994. Natomiast *Pieśni postne starożytnie* są jednym z tematów artykułu W. Wydry (por. W. Wydra, *O nieznannej trzeciej edycji „Pieśni postnych starożytnych” i nieznanym kalendarzu Andrzeja Rymczy*, „Slavia Occidentalis” 55, 1998, s. 139–144). Z kolei *Pieśni nabożne na święta uroczyste* w ich licznych wydaniach wykorzystana między innymi w swojej monografii Alina Nowicka-Jeżowa (A. Nowicka-Jeżowa, *Pieśni czasu śmierci. Studium z historii duchowości XVI–XVIII wieku*. Lublin 1992). Taki stan rzeczy rzutuje na wnioski zawarte w dotychczasowych opracowaniach naukowych, których autorzy nie sięgali po kancjonały wydane w omawianej serii, co konstatuje Wiesław Wydra w komentarzu dołączonym do reedycji *Pieśni nabożnych na święta uroczyste*.

